

**Τό όντολογικό περιεχόμενο τής πατερικής ανθρωπολογίας
καί τό ανθρωποείδωλο τής τεχνολογίας***

ύπό

Χρυσοστόμου Σαββάτου

Μητροπολίτου Μεσσηνίας

Καθηγητοῦ

τοῦ Ἐθνικοῦ καί Καποδιστριακοῦ

Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν

Οἱ θεωρητικοί τής σύγχρονης τεχνολογικῆς καί ψηφιακῆς ἀνάπτυξης, ἄν καί όμιλοῦν γιά μία «μεταβατική ἐποχή», ἐντούτοις, μέ τήν ἀλματώδη ἀνάπτυξη τής τεχνολογίας, τείνουν νά καταστήσουν τόν ἄνθρωπο «προσφερόμενο ἀπόθεμα» καί χρηστικό μέσο, μετατρέποντάς τον σέ ἕναν παθητικό ἀποδέκτη ἑνός ψηφιακοῦ κόσμου, πού ό ἴδιος ἀδυνατεῖ πολλές φορές νά τόν παρακολουθήσει, ἔστω καί ἄν τοῦ ἔχουν δοθεῖ τεράστιες ἐπιλογές προσβασιμότητας καί ἐπικοινωνίας.

Γιά τόν λόγο αὐτό ή σύγχρονη τεχνολογική ἀνάπτυξη ἀποτελεῖ τό σοβαρότερο ζήτημα, τό όποιο θά χαρακτηρίσει όλόκληρο τόν 21^ο αἰώνα, ἐνῶ τό χρέος τής Ὁρθόδοξης θεολογίας καί τής πατερικῆς ανθρωπολογίας φαίνεται ὅτι εἶναι πασιφανές, ἐπιτακτικό καί ἀναγκαῖο.

Ἡ Ὁρθόδοξη θεολογία θά κληθεῖ νά διαλεχθεῖ σοβαρά καί ὑπεύθυνα μέ τό νέο τεχνολογικό περιβάλλον καί νά ἀναδείξει τά στοιχεῖα ἐκεῖνα μέ τά

* Εἰσήγηση στό Β' Διεθνές Ἐπιστημονικό Συνέδριο μέ θέμα : «Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία καί ὁ 'ήντολογία' τής τεχνολογίας: ανθρωπολογικές, πολιτικές, οἰκονομικές, κοινωνικές καί πολιτιστικές συνέπειες» (Αἰθουσα Τελετῶν Α.Π.Θ. καί Μέγαρο Μουσικῆς Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 29 Σεπτεμβρίου-1 Ὀκτωβρίου 2025).

όποια θά δώσει απαντήσεις στις νέες και πρωτόγνωρες τεχνολογικές προκλήσεις¹.

Τά ερωτήματα έχουν ήδη επισημανθεί και οι συνέπειες έχουν επίσης καταγγελθεί, ζύνω τό σημαντικό ερώτημα τής σχέσης τής τεχνολογίας μέ τόν άνθρωπο παραμένει σημείο τριβής.

Ό Μάρτιν Χάϊντεγκερ στά έργα του «*Εἶναι καί Χρόνος*» καί «*Τό ερώτημα γιά τήν τεχνική*» γιά πρώτη φορά ἀξιολογεῖ τήν τεχνολογία ὡς ἓνα ἀπλό «ἐργαλεῖο», μέσο ἢ ὄργανο (*instrumentum*), τό ὁποῖο εἶναι χρήσιμο γιά τόν ἄνθρωπο, ἀλλ' ὡς πρός τήν «οὐσία» τής. Ἐπισημαίνει ὅτι ὁ σωστός «ὀρισμός» γύρω ἀπό τήν «τεχνική-τεχνολογία» θά πρέπει νά ἀφορᾷ τή σχέση τής πρός τόν ἄνθρωπο καί τήν «ἀλήθεια» τήν ὁποία ἐκφράζει, ἐνῶ τονίζει ὅτι μόνο μέσα ἀπό μία τέτοια προοπτική εἶναι δυνατόν νά κατανοήσουμε τήν οὐσία καί τόν σκοπό τής.

Ἡ «τεχνολογία» δέν ἀφορᾷ ἀπλῶς μόνο «τό ἀνθρώπινο πράττειν», τό ὁποῖο παρεμβάλλεται μεταξύ τοῦ ἀνθρώπου καί τοῦ κόσμου ὑποκαθιστώντας τό «προσωπικό ἐπίτευγμα τής τέχνης» μέ τόν ἀπρόσωπο παράγοντα τής «μηχανικῆς»³, οὔτε ἀποτελεῖ τήν πράξη ἢ τήν μέθοδο, μέ τήν ὁποία ἀντικαθίστανται οἱ φυσικές δυνατότητες τοῦ ἀνθρώπου ἀπό τή

¹. Γιά τήν παροῦσα διαλεκτική, βλ. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Ἡ καταγωγή τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, Ἀθῆναι 1965. Μ. Μπέγζου, *Ἀνατολική Ἠθική καί Δυτική Τεχνική: Θέματα Φυσικῆς Φιλοσοφίας τῆς Θρησκείας*, ἐκδ. Γρηγόρης, Ἀθήνα 1993. Γ. Τσιαντή, *Φιλοσοφία καί Τεχνολογία*, ἐκδ. Ἑλλην, Ἀθήνα 2004. Δημ. Μπεκριδάκη, «Θεολογία καί Τεχνολογία. Απόπειρα διερεύνησης τῶν θεολογικῶν ὁρων ἄρθρωσης τοῦ τεχνικοῦ φαινομένου», https://e-theologia.blogspot.com/2010/11/blog-post_8064.html

². Βλ. Βασ. Ἀργυριάδη, «Τί τρέχει μέ τήν τεχνολογία ; Θέτοντας ερωτήματα δίχως ἀπαντήσεις...», *Σύναξη* 147 (2018), σελ. 5-15.

³. Χρ. Γιανναρῆ *Ἡ Ἑλευθερία τοῦ ἥθους*, ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 2002, σελ. 329.

μηχανή, εξουδετερώνοντας μέ τόν τρόπο αυτό τό ανθρώπινο πρόσωπο⁴, αλλά, ὅπως ἐπισημαίνει ὁ Μ. Χάιντεγγερ, εἶναι ἡ ὄντολογική καταστροφή τοῦ ἀνθρώπου καί κατά συνέπεια τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξης⁵, γι' αὐτό καί ἡ «τεχνολογία», ὑπό τήν προοπτική αὐτή, καθίσταται ὑπαρξιακή «ἀπειλή»⁶ γιά τόν ἄνθρωπο ὡς «εἰκόνας τοῦ Θεοῦ»⁷.

Ὁ Μ. Χάιντεγγερ προσεγγίζει τήν τεχνολογία σέ σχέση πρός τή ζωή καί τήν ὑπαρξη τοῦ ἀνθρώπου, ὑπαρξιακά, προβάλλοντος συγχρόνως μέ τόν τρόπο αὐτό καί μία ἄλλη οὐσιαστική διάσταση τῆς ὄντολογίας, μέ τήν ὁποία ὁμως νομιμοποιεῖ τόν ἀτομισμό καί ἐπιβεβαιώνει τήν ἐλευθερία, ὅχι ὡς τό «ἀσκητικό κατόρθωμα» σεβασμοῦ, ὕψστασης» καί ἀποδοχῆς τοῦ ἄλλου, ἀλλά ὡς μία διαδικασία ικανοποίησης ἀτομικῶν δικαιωμάτων, γι' αὐτό καί ἡ συγκεκριμένη μορφή τῆς ἐλευθερίας μπορεῖ νά ὀδηγήσει στήν χρησιμοθηρική ἀσυδοσία (πρβλ. Ρωμ. 15, 1-2) σέ σχέση πρός τόν συνάνθρωπο καί τό περιβάλλον.

Ἡ Χαϊντεργιανή αὐτή πρόταση προκαλεῖ σήμερα τήν πατερική ἀνθρωπολογία⁸, ὁ ἥποια καλεῖται νά ἀπαντήσῃ μέ ὅρους ὄντολογίας καί ὅχι ἠθικῆς, ἀφοῦ τά ζητήματα πλέον, τά ὁποῖα σχετίζονται μέ τήν

4. Alexis Torrance, «Οὐδέν καινόν ὑπό τόν ἥλιον; Ἀρχές μᾶς Ὁρθόδοξης προσέγγισης τῆς τεχνολογίας καί τῆς καινοτομίας», ἑλλην. μτφ. Νίκος Μανωλόπουλος, *Σύναξη* 147 (2018), σελ. 16.

5. Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 20.

6. Βλ. Μάρτιν Χάιντεγγερ, *Περί πολιτικῆς. Περί ἀλήθειας. Περί τεχνικῆς*, μετάφρ. Δ. Τζωρτζόπουλος, ἐκδ. Ἡριδανός, Ἀθήνα 2011, σελ. 160-208.

7. Alexis Torrance, Ἐνθ' ἄνωτ., σελ. 21.

8. Πρβλ. Κάλλιστου Ware, Μητροπολίτη Διοκλείας, *Ἡ Ὁρθόδοξη Θεολογία στόν 21^ο αἰῶνα*, ἐκδ. Ἰνδικτος, Ἀθήναι 2005, σελ. 25 κ. ἑξ.

τεχνολογία, αναδεικνύονται ότι είναι πρώτιστα όντολογικά και ή προσέγγισή τους απαιτεί την ανάδειξη ανάλογων κριτηρίων, με τά όποια θά άπαντηθούν τά αντίστοιχα όντολογικά έρωτήματα⁹, όπως έκαναν άλλωστε και οι Πατέρες τής Έκκλησίας στήν έποχή τους¹⁰.

Η τεχνολογία λοιπόν σχετίζεται πρώτιστα μέ τό έρώτημα «τί έστιν άνθρωπος»¹¹, ένα έρώτημα τό όποίο έχει έπιχειρηθεϊ πολλές φορές νά άπαντηθεϊ¹², και τό όποίο, στά όρια τής πατερικής ανθρωπολογίας, άφορᾷ μέν τήν περί τοῦ ανθρώπου αλήθεια αλλά συγχρόνως σχετίζεται και μέ τό «πῶς έστιν άνθρωπος»¹³.

Γιά τήν άπάντηση τοῦ συγκεκριμένου διπλοῦ έρωτήματος είναι ανάγκη νά προσδιοριστούν, ως άφετηριακά στοιχεῖα, τά όντολογικά και δομικά στοιχεῖα τής ταυτότητας τοῦ ανθρώπου όπως αὐτά καθ-ορίζονται από τούς Πατέρες τής Έκκλησίας.

⁹. Πρβλ. Alexis Torrance, Ἔνθ' άνωτ., σελ. 17.

¹⁰. Πρβλ. Ἰωάννη Ζηζιούλα, Μητροπολίτη Γέροντα Περγάμου, «Τά σπουδαιότερα ζητήματα για τήν άποστολή τής Έκκλησίας στή νέα χιλιετία», *Εϋθύνη* 445 (2009), σελ. 1-4.

¹¹. Πρβλ. Ψαλμ. 8,5. Έβρ. 2, 6. Βλ. Ἰωάννη Ζηζιούλα, Μητροπολίτη Γέροντος Περγάμου, «Τί είναι ο άνθρωπος», *Νέα Εϋθύνη* 364 (2002), σελ. 145-147. Τοῦ ιδίου, «Ο άνθρωπος και τό περιβάλλον. Ορθόδοξη θεολογική προοπτική», *Επιστήμες, τεχνολογίες αίχμης και Ορθοδοξία*, έκδ. Ἱερᾶς Συνόδου τής Έκκλησίας τής Ελλάδος, Αθήναι 2002, σελ. 275-284. Τοῦ ιδίου, «Τό Πρόσωπον και οι γενετικές παρεμβάσεις», *Ἰνδικτος* 14 (2001), σελ. 63-72.

¹². Για τίς διάφορες φιλοσοφικές αντιλήψεις στό συγκεκριμένο έρώτημα, βλ. Antony A. Long, *Νούς, ψυχή και σώμα στον αρχαίο ελληνικό στοχασμό*, ελλην. μτφ. Δήμητρα Παπουτσάκη, έπιμ. Μυρτώ Δραγώνα-Μοναχού και Χλόη Μπάλλα, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, Ἡράκλειο 2019.

¹³. John D. Zizioula, *Communion and Otherness. Further Studies in Personhood and the Church*, Edited by Paul McPartlan, New York, T & T Clark, 2006, σελ. 165.

α) Τό πρώτο στοιχείο είναι ή *σωματικότητα*.

Ο άνθρωπος είναι σῶμα καί δέν ἔχει ἀπλᾶ σῶμα. Μέ τήν ἔννοια τῆς σωματικότητας δέν προσδιορίζεται μόνο ή σαρκική του πραγματικότητα ἀλλά, στήν βιβλική καί πατερική παράδοση, περιγράφεται κυρίως ή εὐρύτερη ὄντολογική πραγματικότητα, μέ τήν ὁποία δηλώνεται ή ὁλότητα, ή καθολικότητα καί ή ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου, γι' αὐτό καί ὁ ἄνθρωπος κατά τούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας θεωρεῖται *ἄτμητος*¹⁴, ὡς *ἄτομον*, καί προσεγγίζεται ὡς «ὅλον»¹⁵, ὡς σῶμα καί ψυχή, ἄλλωστε τό σῶμα χωρίς τήν ψυχή εἶναι «νεκρό» (πτῶμα) καί ή ψυχή χωρίς τό σῶμα εἶναι «φάντασμα» (γυμνή), εἶναι γνωστό ἐπίσης ὅτι ὁ χωρισμός σώματος καί ψυχῆς σημαίνει «θάνατο» (Ψαλμ. 103 (104), 29. Ἰωβ. 34, 14. Ἐκκλ. 12, 7).

β) Τό δεύτερο στοιχείο είναι ή *σχέση*.

Ο ἄνθρωπος λαμβάνει «*πεῖρα*» ζωῆς καί δηλώνει τήν ὑπαρξή του ὅταν βρίσκεται σέ *σχέση* μέ τούς συνανθρώπους του καί μέ τό

¹⁴. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ψευδ.), «De Trinitate» 13, *PG* 77, 1149AB. Ἰωάννου Δαμασκηνοῦ, *Διαλεκτικά* ΙΑ', *PG* 94, 573AB. Ἡ συγκεκριμένη θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου ὡς ἄ-τόμου (ἄτμητος=ὅλου) δέν ἔχει σχέση οὔτε μέ τήν αὐγουστίνηα χρήση τοῦ ὕδρου ὡς ἀτόμου ἀπομονωμένου, αὐτονομημένου καί ἐξατομικευμένου (βλ. De Trinitate VII, 6, 11), οὔτε μέ τόν ἀριθμητικό καθορισμό του ὡς διακριτικό στοιχείο τῆς ἀτομικότητας (πρβλ. *Διαλεκτικά* MB', *PG* 94, 612). Ἡ ὁποιαδήποτε θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, διάφορη ἀπό τήν ὀλιστική ἔχει ὡς ὄντολογική συνέπεια τήν μή ἀναγνώρισή του ὡς ἀνθρώπου ὄντολογικά (πρβλ. Συμεών Νέου Θεολόγου, Λόγος Θεολογικός Β', *Sources Chrétiennes* 122, σελ. 140, 138-149). Πρβλ. Yuval Noah Harari, *Homo Deus*. Μία σύντομη ιστορία του μέλλοντος, εκδ. Ἀλεξάνδρεια, Αθήνα 2017, σελ. 110.

¹⁵. Εἰρηναίου Λυῶνος, Κατά αἱρέσεων V, 6, 1, *PG* 7, 1137 καί Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ, *Ambiguorum*, *PG* 91, 1225.

περιβάλλον του αλλά και όταν επιδιώκει ἐγγενῶς μία συνεχῆ σχέση. Για τόν λόγο αὐτό ἡ σωματικότητα μαζί μέ τήν σχέση ἀποτελοῦν τά βασικά καί πρωτεύοντα στοιχεῖα τοῦ ὄντολογικοῦ περιεχομένου τῆς ἐννοίας «ἄνθρωπος», στόν χρόνο καί στόν χῶρο, γιατί καί τά δύο προσδιορίζουν τό εἶναι ἄνθρωπος, ὡς μία ἐνιαία ὄντοτητα. Δέν μπορεῖ νά ὑπάρξει ἄνθρωπος χωρίς τήν σωματικότητά του καί χωρίς τήν ἐγγενή σχέση, δηλαδή ὡς ἄ-σχετος, ἄλλως ὁ ἄνθρωπος δέν ὑπάρχει ἐν ζωῇ.

Αὐτήν τήν ὑπαρξιακή διάσταση καί ἀναγκαιότητα τῆς σχέσης, σέ ἀναφορά πρός τόν ὀρισμό «τί ἐστίν ἄνθρωπος», ἐπισημαίνει χαρακτηριστικά ὁ Ἰωάννης ὁ Χρυσόστομος. Τονίζει ὅτι «ὃ γε ἐαυτῷ ζῶν μόνῳ καί πάντων ὑπεροχῶν περιπτός ἐστι καί οὐδέ ἄνθρωπος, οὐδέ τοῦ γένους τοῦ ἡμετέρου»¹⁶, ἀποδυναμώνοντας καί τήν ἄποψη τοῦ Ἀριστοτέλη, ὁ ὁποῖος θεωρεῖ ὡς ἄνθρωπο τόν «ἐαυτοῦ ἕνεκα καί μή ἄλλον ὄντα»¹⁷. Ἡ συγκεκριμένη ἀπάντηση τοῦ Ἰωάννη τοῦ Χρυσοστόμου ἐπιβεβαιώνει τήν πατερική ἀρχή τῆς ἀνθρωπολογίας, ὅτι ἡ «κατ' εἰκόνα Θεοῦ» δημιουργία τοῦ ἀνθρώπου δέν προσδιορίζει τό «τί ἐστίν ἄνθρωπος» ἀπό τή φύση ἀλλά ἀπό τόν τρόπο ὕπαρξης, τήν σχέση δηλαδή, τό «πῶς ὑφίσταται (ἐστίν) ἄνθρωπος»¹⁸. Ὑπ' αὐτήν τήν διπλή ἐννοια ἡ σχέση, στά ὅρια τῆς πατερικῆς ἀνθρωπολογίας, δηλώνει μία ὄντολογική λειτουργικότητα.

¹⁶ Ἰωάννης Χρυσόστομος, Ὁμιλία ΚΓ', Περὶ ἐλεημοσύνης καί φιλοξενίας, PG 63, 722.

¹⁷ Ἀριστοτέλους, «Μεταφυσικά», 982B.

¹⁸ Πρβλ. Μαξίμου Ὁμολογητοῦ, «Περὶ διαφόρων ἀποριῶν» 7, PG. 91, 1052AB. John Zizioulas, Metropolitan of Pergamon, *Communion and Otherness: Father studies in Personhood and the Church*, London, New York, Clark 2006, σελ. 165.

γ) Ὁ ὁρισμός ὅμως «*τί ἐστὶν ἄνθρωπος*» ἐμπεριέχει καὶ τὸν καθορισμό «*πῶς ἐστὶν ἄνθρωπος*», γεγονός τὸ ὁποῖο σχετίζεται με τὴν ἐλευθερία¹⁹, ἀκόμη ἓνα ταυτοτικό στοιχείο τοῦ ἀνθρώπου.

Ἡ Ἐλευθερία εἶναι τὸ ἀνθρωπολογικό ἐκεῖνιο στοιχείο μέ τὸ ὁποῖο διαφοροποιεῖται ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τὰ ζῶα ἐνῶ συγχρόνως λειτουργεῖ ἀποτρεπτικά στό νά μήν μεταπέσει ὁ ἄνθρωπος στήν κατάσταση τοῦ χρηστικοῦ ὄντος ἢ τοῦ «πράγματος» (res).

Ἡ προβολή τοῦ ἀνθρώπου ὡς «*εἰκόνας τοῦ Θεοῦ*», στούς Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας, ἔχει τὴν ἀναφορά τῆς στήν ἐλευθερία καὶ στό αὐτεξούσιο του, ὡς τοῦ αὐθεντικοῦ κριτηρίου τῆς ὑπαρξης τοῦ ἀνθρώπου. Οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας ἀνεγνώρισαν στὸν ἄνθρωπο, ὡς τὸ «*κατ' εἰκόνα τοῦ Θεοῦ*» δημιούργημα, τὴν ἐλευθερία ὡς μία συνεχῆ «κίνηση» πρὸς ζωὴ καὶ ὡς ἓνα συνεχές γεγονός ἐλεύθερης καὶ ἐγγενοῦς σχέσης μέ τὸν Θεό, τοὺς ἀνθρώπους καὶ τὸ περιβάλλον, ὁποῖα ὁδηγεῖ στήν ἀθανασία.

Στο σημεῖο αὐτό θά πρέπει νά ἐπισημάνουμε ἐπίσης ὅτι τὴν ἰδιαίτερη λειτουργία τῆς *σωματικότητας*, ὡς ὅλου, στό πλαίσιο τῆς ἐλεύθερης καὶ ἐγγενοῦς σχέσης, ἐπιβεβαιώνει ἡ γενετική μηχανική²⁰, σύμφωνα μέ τὴν ὁποία οἱ ιδιότητες τῆς ἀλήθειας τῶν ὄντων καθορίζονται ὄχι ἀπομονωμένα, δυαλιστικά καὶ αὐτόνομα ἀλλὰ πάντοτε σέ σχέση πρὸς τίς ἐσωτερικές καὶ ἐξωτερικές παραμέτρους τοῦ χώρου, τοῦ χρόνου καὶ τῆς

¹⁹. John Zizioula, Ὡς ἄνωτ., σελ. 111.

²⁰. A. Zeilinger, «Quantum Physics: Ontology or Epistemology?», *The Trinity and an Entangled World*, ed J. Polkinghorne, Grand Rapids, MI:Eerdmans 2010, σελ. 32-40. G. Alber, T. Beth, M. Horodecki, P. Horodecki, R. Horodecki, M. Rotteler, H. Wienfurter, R. Werner, A. Zeilinger, *Quantum Information. An Introduction to Basic Theoretical Concepts and Experiments*, Springer 2001.

ύλης (βλ. θεωρία της σχετικότητας), ὅπως καί ἁ» ἡνθρωπική κοσμολογική ἀρχή» (anthropic cosmological principle, 1986)²¹, σύμφωνα μέ τήν ὁποία τό ἀνθρώπινο σῶμα εἶναι μέ τέτοιο τρόπο δομημένο, ὥστε ὁ ἄνθρωπος νά προσαρμόζεται πρὸς τό περιβάλλον ἀλλά καί τό περιβάλλον πρὸς αὐτόν, γι' αὐτό καί τό περιβάλλον χωρίς τόν ἄνθρωπο εἶναι «νεκρό» καί ὁ ἄνθρωπος χωρίς τό περιβάλλον, ὡς «ἄ-σχετος», ὡς μή εὐρισκόμενος δηλαδή «ἐν σχέσει», εἶναι «ἀνύπαρκτος», ὡς συνεχῶς συρρικνούμενος. Ἡ συγκεκριμένη περί τοῦ ἀνθρώπου ἀλήθεια, ὡς γεγονός δηλαδή ἐλεύθερης καί ἐγγενοῦς σχέσης, ἐπιβεβαιώνεται, ἀπό τήν ἐποχή τοῦ Αἰνστάιν καί μέ τήν ἀνάπτυξη τῆς κβαντικῆς θεωρίας²².

δ) Γιά τήν πατερική σκέψη ὁ ἄνθρωπος, ὅπως ἀναφέραμε, εἶναι ἄ-τμητος («ἄτομο»), χωρίς δηλαδή κάποια συναρμογή αὐτοτελῶν ἢ αὐτονόμων συστατικῶν στοιχείων ἢ τμημάτων²³, γεγονός τό ὁποῖο ὑποδηλώνεται καί ἀπό τόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ἀντιμετωπίζεται καί ἀπό τίς σύγχρονες βιολογικές ἐπιστῆμες, κυρίως μέ βάση τήν «ἀρχή τῆς ὁλότητας» (principe de totalité). Ὁ ἄνθρωπος δηλαδή ὑφίσταται ὡς ἐλεύθερο ὄν, τό ὁποῖο δημιουργεῖ σχέσεις μέ τοὺς ἄλλους, ἐκτός τοῦ ἑαυτοῦ του, ὡς «ἐκστασις», ἀκόμη καί μέσω τοῦ σώματός του. Εἶναι καί αὕτη μία συνεπαγωγή τῆς καθολικῆς θεώρησης τοῦ ἀνθρώπου, ὡς

²¹. J. D. Barrow and F. J. Tipler, *The Anthropic Cosmological Principle*, (Oxford University Press), Oxford 1986.

²². Πρβλ. Μ. Μπέγζου, *Διαλεκτική Φυσική καὶ Ἐσχατολογική Θεολογία*. Ὁ Σύγχρονος Φιλοσοφικός Διάλογος Φυσικῆς καὶ Θεολογίας ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ ἐπιστημονικοῦ ἔργου τοῦ Βέρνερ Χάϊζενμπεργκ (διδασκατορική διατριβή), Αθήνα 1985.

²³. Βλ. Κυρίλλου Ἀλεξανδρείας (Ψευδ.), «De Trinitate» 13, PG 77, 1149AB. Πρβλ. Yuval Noah Harari, *Homo Deus*. Μία σύντομη ἱστορία του μέλλοντος, εκδ. Ἀλεξάνδρεια, Αθήνα 2017, σελ. 110.

όντολογικῆς καθολικότητος²⁴, ὡς μιᾶς δηλαδή μοναδικῆς καί ἀνεπανάληπτης προσωπικότητος.

Ἡ καθολικὴ αὐτὴ θεώρηση τοῦ ἀνθρώπου, ὡς στοιχεῖο τῆς ταυτότητάς του, σημαίνει ὅτι δέν μπορεῖ νά προσδιοριστεῖ ὁ ἰνθρῶπος μόνο ἀπὸ τὴν μονομερῆ ἔξαρση ἑνὸς ψυχισμοῦ, μιᾶς εὐφυΐας ἢ τῆς νοημοσύνης του, οὔτε ὡς μία ἀπολυτοποιημένη κατανόηση τῆς πνευματικῆς ἔναντι τῆς σαρκικῆς σύστασής του, γιατί με τὸν τρόπο αὐτὸ ὀδηγούμεθα σὲ μία ἐλλειμματικὴ καί μονομερὴ κατανόηση τῆς ἀνθρώπινης ὑπαρξῆς, τοῦ εἶναι.

Ὑπ' αὐτὴν τὴν προοπτικὴν ὁ ἄνθρωπος δέν μπορεῖ νά ἀναπτύσσει τίς διανοητικὲς ικανότητές του μονομερῶς καί ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ σῶμα του ἢ καί εἰς βάρος τοῦ σώματός του, ἀφοῦ καί ὡς «ζῶον λογικόν», ὡς σκεπτόμενο ὄν, ἔχει τὴν ἀνάγκη τοῦ σώματός του. Μὲ τὴν ὁποιαδήποτε λοιπὸν μονομερῆ ἀνάπτυξη τοῦ νοῦ (πρβλ. computers, internet, «τεχνητὴ νοημοσύνη ἢ εὐφυΐα» κ.λπ.) ὁ ἄνθρωπος κινδυνεύει νά ὀδηγηθεῖ στὴν κατάργηση τοῦ σώματός του, ἀκόμη καί ὡς ὄργανον νόησης καί γνώσης ἢ νά το καταστήσει ὡς κάτι ὑποδεέστερο.

²⁴. Γιά τὴν ψυχοσωματικὴ ἐνότητα τοῦ ἀνθρώπου καί τὴ σημασία της, βλ. Κάλ-λιστου Ware, Μητροπολίτη Διοκλείας, «The unity of the human person: The body-soul relationship in the Orthodox Theology», *Ἐπιστῆμες, τεχνολογίες αἰχμῆς καί Ὁρθοδοξία*, ἔκδ. Ἱερᾶς Συνόδου τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθῆναι 2002, σελ. 336-347. Τοῦ ιδίου, «Σύγχρονη χριστιανικὴ ἀνθρωπολογία», *Μεγάλῃ Ὁρθόδοξῃ Χριστιανικῇ Ἐγκυκλοπαιδεῖα* 2, σελ. 496-499.

Ἡ «τεχνητή νοημοσύνη» ὁμῶς φαίνεται ὅτι θέτει καί νέα ἀνθρωπολογικά²⁵, ὑπαγορεύει μία «νέα ὄντολογία» καί προσπαθεῖ νά καθορίσει μία «νέα» ταυτότητα τοῦ ὕνθρώπου.

Τό ἐρώτημα «τί ἐστὶν ἄνθρωπος» τείνει νά ἀπαντηθεῖ μέ τήν προβολή ἑνός νέου τεχνολογικοῦ ἀνθρωποειδώλου, τοῦ «τεχνανθρώπου», ἑνός δηλαδή «πράγματος/ἀντικειμένου», μιᾶς μηχανῆς χωρίς σῶμα καί ψυχή ἀλλά μέ μία «ιδιότυπη» ἀνάπτυξη νοημοσύνης, τῆς ὁποίας τὰ χαρακτηριστικά θά καθορίζονται ἀπό τὰ στοιχεῖα ἑνός χρηστικοῦ «Ἀλγόριθμου» καί τὰ ὁποῖα θά προσδιορίζουν καί τήν ταυτότητά της, δηλαδή τό «πῶς ἐστὶν». Θά κληθεῖ νά διαδραματίσει ἕναν ρόλο ἀνεξάρτητα ἀπό κάποια σχέση, δηλαδή χωρίς ἀναφορικότητα., Γιά παράδειγμα δέν θά μπορεῖ νά διαλεχθεῖ ἑλεύθερα μέ κάτι τό ὁποῖο θά βρίσκεται ἐκτός τῆς ὄντικῆς του κατάστασης, ἀκόμη οὔτε νά ἀγαπήσει, οὔτε νά ἐρωτευθεῖ.

Τό ἐρώτημα καί πάλι λοιπόν, ὡς πρός τήν συγκεκριμένη μορφή τῆς τεχνολογίας μετακινεῖται ἀπό τήν ἠθική στήν ὄντολογία ἐνῶ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ἀπαιτεῖται μία πρὸ βαθειά συζήτηση γιά τόν ρόλο τῆς τεχνολογίας, σέ σχέση πρός τό νέο ἀνθρωποεῖδωλο πού προβάλλει, γι' αὐτό καί ἐπανερχεται στό προσκήνιο τοῦ διαλόγου τό ἐρώτημα περί τῆς ὕπαρξης καί τοῦ σκοποῦ τῆς τεχνολογίας, σέ σχέση πρός τόν ἄνθρωπο καί τόν κόσμον, ἐπειδή ἡ τεχνολογία κατασκευάζει καί ἐπιβάλλει μία νέα μορφή ζωῆς, ἡ ὁποία παρειαφύκει στήν ἴδια τήν ζωή τοῦ

²⁵. Πρβλ. Διον. Σκλήρη, «Ἄνθρωπος, ζωὴ καί μηχανή. Νέες ἐκδοχὲς μιᾶς παλιᾶς σχέσης», *Σύναξη* 147 (2018), σελ. 30.

άνθρώπου όχι μέσω της τεχνολογίας αλλά ως τεχνολογία²⁶, και καθορίζει μία συγκεκριμένη εξάρτηση του ανθρώπου μέσα στον δικό της κόσμο²⁷.

Αυτή η νέα στάση ζωής, όπως φαίνεται, σχετίζεται άμεσα και με το περί ανθρώπου ερώτημα, ή δέ απάντησή του είτε ακολουθεί το όντολογικό περιεχόμενο περί του ανθρώπου, όπως τό περιέγραψαν οι Πατέρες της Έκκλησίας, είτε εγκλωβίζεται στην ίδια τή φύση της τεχνολογίας.

Με τήν πρώτη απάντηση, προβάλλεται ή όντολογία ως *σχέση έν έλευθερία* και ό άνθρωπος ως έν «έκστάσει» όν και όχι ως άτομικό «τόδε τι».

Με τήν τεχνολογική προσέγγιση ό άνθρωπος χάνει τό κυριότερο συστατικό της όντολογίας πού είναι έ ήλευθερία, άφού ως γνωστόν «ή τεχνική δέν μπορεί ποτέ νά όδηγήσει στην έλευθερία»²⁸, μέ αποτέλεσμα νά ύποτάσσεται στην τεχνολογία σέ φυσικά, βιολογικά, τεχνολογικά και κοινωνικά δεδομένα και νά κατανοείται ως μία «μηχανή» ή ως ένα εξάρτημα μιās «κοσμολογικής μηχανής»²⁹, μέ τήν επικράτηση της αναγκαιότητας έναντι της έλευθερίας³⁰.

²⁶. Βλ. H. Marcuze, *Ό μονοδιάστατος άνθρωπος*, έκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1971, σελ. 168.

²⁷. Σπ. Κυριαζόπουλου, *Η καταγωγή του τεχνικοῦ πνεύματος*, Αθήνα 1965, σελ. 15.

²⁸. Jacques Ellul, «The Technological Order», L. Hickmann, *Philosophy and Human*, Texas, Ibis Press 1985, σελ. 46.

²⁹. Μ. Μπέγζου, *Δοκίμια φιλοσοφίας της θρησκείας. Μεταμοντερνισμός και Έσχατολογία*, έκδ. Γρηγόρης, Αθήνα 1991, σελ. 137-138.

³⁰. Ν. Ασπρούλης, «Η συμβολή της Όρθόδοξης θεολογίας στο διάλογο μέ τή σύγχρονη Φυσική», *Σύναξη* 145 (2018), σελ. 51.

Μέ βάση όλα τὰ παραπάνω καί σέ σχέση πρὸς τὴν φύση τῆς τεχνολογίας σέ ἐπίπεδο ἀποκλειστικά καί μόνο ὄντολογικό, τίθεται τὸ βασικό ἐρώτημα: Γιά ποία ὄντολογία τελικά μιᾶμε; Τὴν ὄντολογία τῆς *σχέσης*, ὅπως τὴν περιέγραψαν ἀνθρωπολογικά οἱ Πατέρες τῆς Ἐκκλησίας καί τὴν ἐπιβεβαίωσαν οἱ σύγχρονες ἐπιστῆμες, ἢ γιὰ μία ὄντολογία τοῦ δυτικοευρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, ὑπὸ τὸν ὁποῖο κυοφορήθηκε ὁ ὑπαρξισμός, ὡς μία συνεχῆς καί συγχρόνως ἀνεκπλήρωτη ἀναζήτηση τοῦ ἀτόμου, στή βάση τοῦ ὁποῖου ἀναπτύχθηκε καί ἡ τεχνολογία³¹;

Ἡ ὄντολογία τῶν Πατέρων διακρίνει τὸ *εἶναι* ἀπὸ τὸ *φαίνεσθαι* καί τὸ ἀναγάγει σέ τρόπο ὑπαρξης, δηλαδή στὸ *πῶς εἶναι*, στή *σχέση*³². Ὅταν λοιπόν καλούμεθα νὰ ἀξιολογήσουμε τὴν οὐσία τῆς τεχνολογίας ὄντολογικά, σέ σχέση δηλαδή πρὸς τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξη, τότε εἶναι ἀναγκαῖο νὰ ἐπιβεβαιώνεται ὅτι ἡ ὁποιαδήποτε κριτική θεώρηση, θετική ἢ ἀρνητική, θά πρέπει νὰ ἔχει πάντοτε τὴν ἀναφορά της στὸ ὄντολογικό ἐρώτημα ἐάν καί σέ ποῖο βαθμὸ ἡ τεχνολογική αὐτὴ ἀνάπτυξη ἀλλοιώνει ἢ ὄχι τὸ *εἶναι* καί τὸ *πῶς* τοῦ ἀνθρώπου, τὴ *σχέση* του δηλαδή μέ τὸν κόσμον, τὸν ἄνθρωπον καί τὸν δημιουργό Θεό ὅπου ἐμπεδώνεται καί ἡ *ἐλευθερία* του.

³¹. Βλ. Μ. Μπέγζου, *Ανατολική ἠθική καί δυτικὴ τεχνική*, ἐκδ. Γρηγόρη, Ἀθήνα 1993, σελ. 15.

³². Ἰωάννου Ζηζιούλα, Μητροπολίτου Γέροντος Περγάμου, *Τὸ εἶναι ὡς Κοινωνία*, σελ. 23-63.

